

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 45 Volume: 9 Issue: 45

Ağustos 2016 August 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**BABA RAHİM MEŞREB'İN KİMYA MESNEVİSİNİN ON ALTINCI KİMYASI ÜZERİNE
METİNLERARASI İLİŞKİLER BAĞLAMINDA BİR TAHLİL DENEMESİ
AN ANALYSIS ESSAY ON THE SIXTEENTH CHEMISTRY OF BABA RAHİM MASHRAB'S MATHNAWI
OF CHEMISTRY, IN THE CONTEXT OF INTERTEXTUAL RELATIONS**

Sadi GEDİK*

Öz

Edebî metinler çeşitli metotlarla incelenebilir. Bir edebî metni inceleme metotlarından biri de metnin başka metinlerle ilişkisini incelemektir. 1960'lı yıllardan itibaren görünmeye başlayan metinlerarasılık kavramının amacı da bir metnin başka metinlerle ilişkisinin nasıl inceleneceğini göstermektir. Bu makalede Baba Rahim Meşreb'in Kimya mesnevisinin On Altıncı Kimya'sı üzerine metinlerarasılık kavramı çerçevesinde bir inceleme yapılacaktır. Önce genel olarak Kimya mesnevisi tanıtılacak ve sonra metin üreticisinin metni üretirken faydalandığı özellikle Kuran-ı Kerim ayetleri, hadis-i şerifler ve İmam-ı Gazalî'nin Kimya-yı Saadet'inden nasıl faydalanmış olduğu tespit edilecektir. İncelememizin konusunu oluşturan metnin, üç metinle yakın ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; Kuran-ı Kerim, Hadis-i Şerifler ve İmam-ı Gazalî'nin Kimya-yı Saadet adlı eseridir. Yani burada bir ana metin ve onunla ilişki içerisinde olan ve ondan önce üretilmiş olan üç alt metin söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, Kimya Mesnevisi, Baba Rahim Meşreb, Kuran-ı Kerim, İmam-ı Gazalî, Hadis.

Abstract

Literary texts can be studied with various methods. One of the methods to examine a literary text is to examine its relationship with other texts. The aim of the concept of intertextuality with other texts starting to appear since the 1960s is to show you how to analyze a text. A review will be conducted within the framework of the concept of intertextuality of the mathnawi of sixteenth on the chemistry of the Baba Rahim Mashrab. First, in general Chemistrymathnawi will be introduced, and then how the the writer of the text benefited especially from the verses of Holy Qur'an, hadith, and Imam Ghazali Chemistry will be studied. It is possible to say that the literary text of our research has close connection with three literary texts. These texts are Holy Quran, Hadiths and Chemistry of Happiness by Imam Ghazali. In other words, there is a main text and three sub texts which are in relation with the main text and they were written long before the main text.

Keywords: Intertextuality, Kimya Mathnawi, Baba Rahim Mashrab, Kuran-ı Kerim, İmam Ghazali, Hadith.

1. Baba Rahim Meşreb ve Kimya Mesnevisi

İslam kültürü içerisinde Türklerin mesnevi yazma geleneği XI. Yüzyılda Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i ile başlar ve halen devam eder. Bu gelenek Anadolu'da sürdürüldüğü gibi Türkistan'da da devam etmiştir. XVII. yüzyılın ikinci yarısı ile XVIII. yüzyılın başlarında yaşamış olan mutasavvuf Çağatay şairi Baba Rahim Meşreb'in de tespit edilen iki mesnevisi vardır. Bunlar, Kitab-ı Mebde-i Nur mesnevisi ve Kimya mesnevisidir. Kitab-ı Mebde-i Nur mesnevisi Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Mesnevisi'nden ilham alınarak telif-tercüme tarzında yazılmış 8908 beyitten oluşan dini, ahlaki ve tasavvufi bir mesnevidir. (Gedik, 2010:11)¹ Meşreb'in ikinci mesnevisi ise Kimya mesnevisidir. Eser 2439 beyitten oluşur. Kimya mesnevisi de dini, ahlaki ve tasavvufi bir mesnevidir. Çağatay Türkçesi ile yazılmıştır. Eser, şairin her bir bölümüne Kimya adını verdiği yirmi iki Kimya'dan yani bölümden oluşur. Her bir Kimya'da belli bir ana düşünce etrafında dini, tasavvufi ve ahlaki çeşitli düşünceler, hikâyeler anlatılır ve genellikle her bölümün sonunda o bölüme uygun çeşitli dualar edilir.

Kimya mesnevisi, Kitab-ı Mebde-i Nur mesnevisi ile birlikte Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te taş baskı olarak birkaç defa basılmıştır. Bu çalışmada 1898 ve 1906 tarihli taş baskı nüshalarından faydalanılmıştır. 1898 tarihli taş baskı nüshanın 340-448 sayfaları arası Kimya mesnevisidir. 1906 tarihli nüshada ise 350-462 sayfaları arası Kimya mesnevisidir.

Kimya mesnevisinde çeşitli hikâyeler mevcuttur. Bu hikâyelerin bir kısmı Şeyh Süfyân-ı Servî, Dâvud-ı Tayî, Süleymân-ı Ebu Dâranî, Şeyh Zünnûn, Şeyh Yunus, Bâyezid, Behlûl, Şeyh Abdullah-ı Şâmî, Şâh-ı Nakşibend gibi tasavvufi şahsiyetlerle ilgilidir. Bir kısmı ise Nizamü'l-Mülk ve İskender gibi tarihi kahramanlar üzerinedir. Hikâyelerin diğer bir kısmını ise Bir Sufinin Hikâyesi, Murdar Bir Adamın

*Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

¹ Baba Rahim Meşreb ve Kitab-ı Mebde-i Nur mesnevisi için şu eserlere bakılabilir: GEDİK (2010), ABDULLAH (1994), ABDUGAFUROV (2004), FİDANCI (1994), GÜLEÇ (2004).

Hikâyesi, Anadolu'da Bir Pehlivanın Hikâyesi, Bir Aziz'in Hikâyesi gibi isimlendirebileceğimiz hikâyelerdir. Hikâyelere herhangi bir isimlendirme yapılmamış sadece "hikâyet" başlığı verilmiştir. Ancak bu hikâyeler bugünkü anladığımız anlamda sadece olaylardan ibaret bir hikâye değildir. Hikâyelerin içinde bu bölümle ilgili ana düşünceyi açıklayan ya da destekleyen çeşitli duygu ve düşünceler ile dualar yerleştirilir. Hatta bazı hikâyelerde hikâyenin olay kısmı diğer kısımlara göre azınlıkta kalır.

Her bir Kimya bir ana düşünce etrafında gelişir. Mesela Birinci Kimya'da *bu dünyanın geçiciliği, bu dünyaya gönül vermemenin gerekliliği, fena makamına ulaşmak için çalışmanın ve ibadet etmenin zarureti* üzerinde durulur.

isiz 'ömrüñg ki 'âlemdin fenâdur
vefâdârım dime dünyâ belâdur
bu hasret-hânedin çâlâk çıksañg
bu yolda pâk kildinğ pâk çıksañg
hemeni havfi kitmağdur hemişe
hazân kilse kuruğay berg-i rişe
bu yolda çâbük şâbit-kađem bol
'adem deryâsiđe kirdinğ 'adem bol (Kimya, 340)

Faydasız ömür alemde kötüdür. Bu dünya bir beladır. Bu dünya için vefalı deme. Bu dünya insan için bir hasret yeridir. Bu hasret yerinden çabuk çıkmalısın. Bu yolda temiz geldin, temiz gitmelisin. Herkesin daima korkusu gitmektir, (yani ölmektir). Sonbahar gelince yaprakların püskülü kuruyacaktır. (Öyleyse ömrü dolan insan sonunda ölecektir.) Bu yolda kararlı ol. Yokluk dünyasına girdin. Yokluk makamına ulaş.

Birinci Kimya'da tek bir hikâye bulunmaktadır. Yukarıdaki beyitlerden sonra hikâye başlar. Bu hikâye bir sufi ile zamanın gavsı arasında geçer. Sufi, bu Kimya'nın temel düşüncesiyle ilgili bir soru sorarak ilk hikâye başlar. Hikâyenin devamında öğütler, çeşitli dini, tasavvufi hikmetler ve düşünceler anlatılır ve genellikle her Kimya'nın sonunda bu sözlerin bir kimya olduğu, en yüce kimyanın da din kimyası olduğu belirtilerek Kimya tamamlanır.

bu sözler kimyâ-yı ehl-i dindür
ki bi-ğam bolmagin maşşer yakındür
huşuşan kimiyâ-yı din büleñddür
tamâm-ı kimiyâlar muñga benddür (Kimya, 342)

Bu sözler din ehlinin kimyasıdır. Maşşer yakındır. Sen, gamsız bir şekilde oturma. Özellikle din kimyası daha yücedir. Bütün kimyalar buna bağlıdır.

Her Kimya'nın sonunda dualarla karşılaşırız:

ilâhi 'âkıbet maħmûd kılgın
kiterde bendeni hoşnûd kılgın
la'in-i nefsi serkeşdin fenâ bir
bu müflislerge yâ rab kimiyâ bir
meşâm-ı cänni kııl nürdin mu'atğar
bi-ħağğ-ı âl-i aşhâb-ı peyember
ilâhi tîre kıılma ħâtırımıñı
ki şeytân çeşmige tiğür tirimni (Kimya, 343)

Allahım! Akıbeti(mizi) övgüye layık eyle! (Bu dünyadan) giderken kulu(nu) hoşnut et! Çılgın nefsin lanetinden (bizi) koru! Ya Rab! Bu müflislere kimya ver! Peygamberin yüce ashabının hakkı için can burnuna nurdan güzel kokular ulaştır! Allahım! Gönlümüzü bulandırma! Şeytanın gözüne okumu batır!

Kimya mesnevisinin yirmi iki Kimya'sı aşağı yukarı, yukarıda ifade edildiği formda düzenlenmiştir. Böylece her Kimya için temel bir ana düşünce söz edilebilir. Makalemizin konusunu teşkil eden On Altıncı Kimya'da elli dört beyitlik giriş bölümü ile bir hikâye mevcuttur. Bu Kimya'nın ana düşüncesi kıyamet gününün çok çetin olduğu ve bu çetin güne bu dünyada hazırlık yapmak gerektiği üzerinedir. Makalemizde hikâye üzerinde durulmayacak sadece giriş bölümü söz konusu edilecektir. Önce nazım şekli, vezni, metindeki anlatıcılar ve metnin tematik yapısı üzerinde durulacak ve metinlerarasılık terimi açıklanıp sonra söz konusu beyitlerdeki metinlerarasılık meselesi üzerinde durulacaktır.

2. Metnin Nazım Şekli, Vezni, Anlatıcılar ve Tematik Yapı

2.1. Nazım Şekli ve Vezni

Kimya mesnevisi isminden de anlaşılacağı üzere mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Mesneviler beyit esasına göre yazılan uzun nazım şekilleridir. Bu nedenle her beyit kendi arasında kafiyeli ancak tek bir aruz kalıbına dayalı olarak hazırlanır. Dolayısıyla Kimya mesnevisinde de her beyit kendi arasında kafiyeli olup aruzun **mefâ' ilün mefâ' ilün fa'ülün** kalıbıyla yazılmıştır. Kafiye türlerinden yarım, tam ve zengin kafiye olarak hepsi ile karşılaşmaktayız. Kafiye ve vezin kusuru olarak yok denecek kadar az kusur görünmektedir. Meşreb, diğer şiirlerinde olduğu gibi Kimya mesnevisinde de vezin ve kafiye yönünden Klasik Edebiyatın ölçülerine sadık kalmıştır.

2.2. Mesnevide Anlatıcılar

Bu çalışmanın konusu teşkil eden On Altıncı Kimya'da çoğunlukla üçüncü teklik şahıslı anlatım vardır. Şair çoğunlukla dış gözlemci olarak anlatır. Ancak metin içerisinde ayet ve hadislerle yapılan alıntılarda anlatıcılar, Allah ve Hazreti Peygamberdir. Ayrıca kıyamet ahvali anlatılırken Allah ile bazı kullar arasında geçen diyaloglar söz konusudur. Anlatıcıların bir kısmı ise ihlassız alimler, menfaatçi kadılar ve riyakar insanlardır. Bunların konuşmaları doğrudan karşımıza çıkar.

2.3. Metnin Tematik Yapısı

Metnin yedi bölüm halinde kurgulandığını söylemek mümkündür:

Birinci bölüm: İlk dört beyittir. Üçüncü teklik şahıslı anlatımla anlatılan bu bölümde *kıyamet gününün şiddeti ve zorluğu* ifade edilmekte olup *hesap gününe hazırlanmak için pişmanlık ve göz yaşının önemi* şiirleştirilir.

İkinci bölüm: 5. - 9. beyitler arasındaki beş beyit olup bu bölümde *Hazreti Peygamberin dilinden kıyamet ahvali* anlatılır.

Üçüncü bölüm: 10. - 30. beyitler arasında içerir. Bu bölümde, *mahşerde Allah ile görevini yerine getirmeyen ihlassız bir takım alimler, müftüler, kadılar ve müderrisler arasında geçen diyalog* aktarılır. Burada *Allah; görevini yapmayan, ilmini ve makamını menfaati için kullanan alimlere, müftülere, kadılara ve müderrislere seslenir.*

Dördüncü bölüm: 31. - 35. beyitler arasındadır. Burada anlatım yine üçüncü teklik şahıslı anlatım söz konusudur. *İnananlara mahşer ve kıyamet ahvalinden dolayı bir takım öğütlerde bulunulur.*

Beşinci bölüm: 36. - 42. beyitler arasındadır. Burada yine *Allah, bu defa fitnecilere ve şöhret için savaştan gazilere seslenir. Onların gerçek niyetlerini Allah yüzlerine vurur.*

Altıncı bölüm: 43. - 51. beyitler arasındadır. Bu bölümde yine *mahşer ahvali* anlatılır. *Mizanın kurulacağı ve her şeyin ortaya çıkacağı* belirtildikten sonra *aslında her şeyin insanın bu dünyada yaptıklarıyla daha bu dünyada bağlandığı* belirtilir.

Yedinci bölüm: Son bölüm olup bu bölümde tasavvufi mesajlarla karşılaşırız. Baba Rahim Meşreb, tasavvufi şiirlerinde *mürid için şeyhin, pirin önemini* sık sık vurgular. İşte bu metnin sonu olan 52. - 54. beyitlerde de gerçek *şeyh olmadan kurtuluşun çok zor olduğu ve dolayısıyla rehbersiz yola çıkmamak gerektiği* belirtilir. *Mahşerde pir, müridinin elinden tutacak ve onu kurtuluşa erdirecektir. Piri olmayanlar ise kurtuluşa eremeyecektir.* Meşreb, rıyanın imanı nasıl yaktığını belirttikten sonra metni tamamlar.

3. Metinlerarasılık Kavramı

Bir metin diğer tüm anlatımlardan yalıtılmış, onlardan soyutlanmış bir şey değildir. Bir metin tek başına yazılmamıştır, tek başına değildir ve tek başına okunamaz. Bu metnin başka metinlerle ilişkisine göre bir değeri ve anlamı vardır. Metinlerarasılık kavramı; kültürel ortam, alıntılar, şu ya da bu biçimde gönderimde bulunulan metinler ve metin türleri ile ilgili bir kavramdır. Metinlerarasılık kavramı, bir metin ya da metinler grubunun başka metinlerle olan açık ya da gizli ilişkilerini belirtir (Günay, 2007: 211).

Metinlerarasılık kavramını ilk defa kullanan Fransız Julia Kristeva, bu kavramı "Her metin alıntılardan oluşan bir mozaiktir; her metnin bir başka metnin dönüştürülmesi ve bir başka metnin kendi içinde eritilmesidir." şeklinde açıklar. Her metin kendinden önce yazılmış metin ya da metinlerle az ya da çok etkileşimi vardır (Günay, 2007:212).

Metinlerarasılık kavramı, özünü, Rus düşünür Mihail Mahtin'in çalışmalarına borçludur. Bu kavramın ortaya çıkışında yazınsal metni alışılmışın dışında yeni bir açıdan tanımlamak arayışları vardır. Gerçekten de kimi kuramcılar yazınsal metni kapalı bir bütün olarak ele almaktan kaçınırlar; Julia Kristeva dışında Roland Barthes gibi önde gelen araştırmacılar tarihe, toplumsal koşullara, yazara, yazarın psikolojisine, amaçlarına vb. göre ele alıp tanımlamak istemezler. Bunun yerine, yapıtların birbiriyle karıştıkları, her yazınsal metnin "çoksesli" özellikte olduğunu varsayım olarak benimserler. Yeni varsayıma göre bir metnin, dolayısıyla da metnin anlamının büyük ölçüde önceki metinlerden gelen kesitlerin iç içe geçmelerine bağlı olarak üretildiğini kabul ederler (Aktulum, 2013:129).

Metinlerarasılık bağlamında yazmak, hep bir yeniden yazma işlemi gerçekleştirmektir. İster başkasının sözleri ya da söylemlerini kendi metnine katmak, ister alıntılarla oynamak, ister başka metinleri çevirmek, kendi iyesi yapıp dönüştürmek ya da başka yazarların yazma biçimlerini, kodlarını yinelemek söz konusu olsun bu işlemlerle durmadan bir yeniden yazma, metinlerarasılık sürecine girilir (Aktulum, 2013:146).²

İşte bu metinlerarasılık sürecinde bir takım teknikler uygulanır. Aktulum (2013), metinlerarası ilişkiler kurmada kullanılan tekniklerin genel olarak iki gruba ayrılabilirliğini söyler. Bu tekniklerden birinci grup **ortak birliktelik ilişkilerine** dayanan; alıntı ve gönderge, gizli alıntı veya aşırma, anıştırma ve kolajdır. İkincisi ise **türev ilişkisine** dayanan; yansılama, alaycı dönüştürme ve öykünmedir. Bunlara ana metinlerin ciddi düzende dönüşümü de eklenebilir.

² Metinlerarasılık terimi ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için şu eserlere bakılabilir: AKTULUM (1999), ÖGEYİK (2008), GÜNAY (2007).

İslam kültürü içerisinde gelişen Türk edebiyatında metinlerarası ilişkiler bağlamında Kuran ayetlerinin ve Hazreti Peygamberin hadislerinin önemli bir yeri vardır. Müslüman Türk şair ve yazarlar yazmış oldukları mensur ya da manzum metinlerde Kuran ayetlerinin ve hadislerin zaman zaman lafzını, zaman zaman manasını, zaman zaman da buralardaki bilgi ve düşünceleri metinlerine dahil etmişlerdir. Aynı zamanda pek çok Türk şairi, kendilerinden önce yaşamış Arap ve İran şairlerinin yazmış olduğu çeşitli metinlerden yola çıkarak yeni metinler üretmişlerdir. Meşreb'in iki büyük mesnevisinin her ikisi de kendinden önce yazılmış olan başka metinlerle yakından ilişkilidir. Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur mesnevisi Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin meşhur Mesnevi-yi Manevisi'nin yeniden üretilmesidir. Mebde-i Nur'da 42 adet Farsça beyit Mevlana'nın Mesnevisi'nden alınmıştır. Metinlerarası ilişkilerde en somut yöntem olan *alıntı* metodu kullanılmıştır.

Mutasavvıf bir şair olan Baba Rahim Meşreb'in Kimya mesnevisinde de Kuran ayetlerinden, Hazreti Peygamberin hadislerinden ve İmam-ı Gazali'nin Kimya-yı Saadet kitabından metinlerarası ilişkiler bağlamında yararlandığı açıkça görülür. Bu yararlanmanın yukarıda belirtilen teknikler çerçevesinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

4. Kimya Mesnevisinin On Altıncı Kimyasında Metinlerarası İlişkiler

İncelememizin konusunu oluşturan metnin, üç metinle yakın ilişkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar; Kuran-ı Kerim, Hadis-i Şerifler ve İmam-ı Gazali'nin Kimya-yı Saadet adlı eseridir. Yani burada bir ana metin ve onunla ilişki içerisinde olan ve ondan önce üretilmiş olan üç alt metin söz konusudur. Ana metnimizin bu üç metinle çeşitli biçimlerde metinlerarasılık ilişkisi içinde olduğunu görürüz.

Konunun daha iyi anlaşılması için ana metin olan On Altıncı Kimya'nın söz konusu beyitlerinin Çağatayca transkripsiyonlu metni ve günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli aşağıda verilmiştir. Bu beyitler Kimya'nın 1898 tarihli taş baskı nüshasının 425- 427 sayfaları arasından transkribe edilmiştir.

kimyâ-yı şânizdehüm

On Altıncı Kimya

1 kıyâmet kün 'aceb şiddetli kündür
anı kıatıglığı ez-ğad-füzündür

"Kıyamet günü çok şiddetli bir gündür. O günün şiddetinin katılığı haddinden fazladır."

2 kimi ki boldı 'âlemdin cüdâyi
aᅇga ma' lüm bolur rüz-ı cezâyî

"Kim ki bu alemde ayrıldı, o ceza günü (kıyamet günü) ona (o zaman) malum olur."

3 cihân zindân-ı mü'mindür eyâ şah
nedâmet yahşıdır bes nâle-i âh

"Ey şah! Dünya müminin zindanıdır. Bu sebeple ah ederek inlemelerle pişmanlık duymak iyidir."

4 gehî çeşmidedür eşk-i nedâmet
aᅇga âsân irür rüz-ı kıyâmet

"Bazen pişmanlık göz yaşı onun gözündedir. Kıyamet günü(nün şiddeti) ona (göz yaşı döken kişiye) kolay gelir."

5 çünân aşhâbıge aydı peyember
kıyâmet vehmidin ol şah-ı server

6 didi bād-ı kıyâmet tursa nâgâh
bu kühlar peşm-i rengin bolğay ammâ

"Şahların başı olan peygamber ashabına dedi: Ansızın kıyamet rüzgarı ortaya çıksa o kıyametin korkusundan bu dağlar rengarenk yüne döner."

7 zemîn ü âsmân ger tapsa tebdil
berâberdür o vaktke peşşe vü pîl

"Eğer yeryüzü ve gökyüzü bir değişiklik bulursa o zaman sinek ve fil beraberdir, aynıdır."

8 püserlerdin pederlerge haber yok
birevni hâlidin hergiz eşer yok

"(Kıyamet günü) çocuklardan babalara haber yok. (Bir kişiye) birinin halinden herhangi bir iz (haber) asla yoktur."

9 heme öz hâlige rencür-ı zârî
nedâmet eşkidür közlerge cârî

"Herkes kendi halinden dolayı inlemektedir. Gözlerden pişmanlık gözyaşı akmaktadır."

10 çaķırgey anda âlimlerni nâgâh
silerge 'ilm birdim mevc-i deryâ

11 silerni eyledim dâna-yı kâmil
adaşkenlerge aytsun dip mesâyil

"O zaman ansızın (Allah) alimleri çağıracak. (Ve diyecek) sizlere deniz dalgası gibi ilim verdim, sizleri kamil (birer) alim eyledim (ki) yolunu şaşırana meseleleri anlatınız diye"

- 12 çıkarıñlar ‘amelni gencini çün
ki tâ sermâyeñni bulğay bu eknün
“Amel hazinesini çıkarınız ki sen o zaman hemen sermayeni bulacaksın.”
- 13 heme aytur ki biz emriñni bildük
ezânçe hükmi-fermâyiñni kıldük
“Hepsi der ki, biz senin emrini bildik (ve) ezana göre emri yerine getirdik.”
- 14 kilür çün rabbü’l-‘izzetdin nidâyî
silerni kârıñız barça riyâyî
“Bunun üzerine aziz olan Rab’den bir nida gelir: Sizin işlerinizin hepsi riyadır.”
- 15 egerçi küll-i ‘ameldin bâ-haber-siz
‘amel vaqtide hemçün kür u ker-siz
“Her ne kadar bütün amellerden haberdar iseniz de amel zamanı kör ve sağırsınız.”
- 16 bolup-siz halk ara kâmil müderris
tamâm-ı kârıñız mekr irdi telbîs
“Siz halkın arasında kamil bir müderris geçinirsiniz (ama) işlerinizin hepsi hile ve aldatma.”
- 17 birıñız kâzî vi birtesi müftî
tamâmı mekr-i şeytân birle cüftî
“Biriniz kadı birisi müftü. Tamamı şeytanın hilesiyle evli.”
- 18 kıılır-siz halkğa çendin hilelerni
ğarağ kıılmaq üçün köp mâl u zerni
“Çok mal kazanmak için halka çeşit çeşit hileler yaparsınız.”
- 19 çünân cem‘ eylegey dâna-yı dâver
cehennemge buyurgey âhir ekber
“Böylece her şeyi bilen ve en büyük olan (Allah) onları bir araya toplayacak ve sonunda cehenneme buyur edecektir.”
- 20 eger hağ yapsa pāk ‘aybımıznı
ne bilsün halk ‘ayb-ı ğaybımıznı
“Eğer Allah aybımızı temizlerse halk bizim görünmeyen aybımızı ne bilsin!”
- 21 birâder dilni hağğa müşteri kııl
‘amel kılsañ eceldin ilgeri kııl
“Ey birader! Gönlünü Allah’a müşteri kııl! Amel kılacaksan ölmeden önce kııl!”
- 22 bularnı nevbeti ötkey bî-kibâr
çaqırğay kârilerni anda ğaffâr
“Bunların sırası zor bir şekilde geçer, (sonra) Gaffar (olan Allah) (Kuran) okuyanları çağırır.”
- 23 diğey hal sineñizge boldı nâmım
silerge hatm idi rengin kelâmım
“(Allah) diyecek ki benim ismim sizin sinenizde halloldu. Siz benim pek çok sözümü hatmettiniz.”
- 24 buyurdum hemçünân eyleñ tilâvet
hemege örgetiñ dip niçe âyet
“Benim ayetlerimi okuyun (ve) herkese öğretin, diyerek buyurdum.”
- 25 dehenni gâh kec gâhî kıılıp râst
meni kârî disün dip eyyühennâs
“İnsanlar (benim için) Kuran okuyor desinler diye ağız bazen eğri bazen doğru yaparak (okudunuz).”
- 26 silerni kııldım ‘âlemni niğini
bolup zâlimlerimni hemnişini
“Sizi alemin mührü kııldım, siz zalimlerle birlikte oturdunuz (birlikte oldunuz).”
- 27 satıp kur’ânı üç dört habbe’ige
bolup dâhil ‘azâzilni rehige
“Şeytanın yoluna girip Kuran’ı üç dört hububat tanesine sattınız.”
- 28 urar her âyet-i Kur’an anğa niş
ki her bir nişige dil bolğusu riş
“Kuran’ın her ayeti ona iğne vurur ve onun her bir iğnesi onun gönlünü yaralayacaktır.”
- 29 alar aytur ki âyâtıñni bildük
tilâvet eyledük şükriñni kıldük
“Onlar der ki; biz senin ayetlerini bildik, onları okuduk (ve) şükürünü kıldık.”
- 30 kilür ğaybdın alarge bir nidâyî
meni bendem imes merd-i riyâyî
“Gayibden onlara bir nida gelir: Riyakar bir kişi benim kulum değildir.”
- 31 o vaqtde sūd kıılmas âh u nâle
kıılır çün cânib-i düzağ küşâle (?)

- “O zaman ah u feryat etmek fayda etmez. Böylece cehenneme doğru kılar.”
- 32 ne lâzım bir kısım hâkîge evşâf
ilâhî bendeni ‘ aybını sen yaf
- “Toprağa ait olan bir kısım şeyi vasıflandırmaya ne gerek var! Allahum! Benim aybımı sen gizle!”
- 33 eger Qur’ân tilâvet kılsañg ey yâr
işingni puhte kılgin ey nigû-kâr
- “Ey dost! Eğer Kuran okursan, işini de tam yap! Ey güzel iş sahibi!”
- 34 mebâdâ korqa-men zulmetke batma
dü-rûze dünyâge ‘ ilmiñgni satma
- “Korkarım ki sakın ha zulmete batma! İki günlük dünya için ilmini satma!”
- 35 alarnı nevbeti çün boldı âhir
hemeni ‘ aybı anda boldı zâhir
- “Sonunda onların sırası geldi (ve) hepsinin aybı orada aşikar oldu.”
- 36 çağırgey anda haq gâmmâzilerni
şabâ maşser künde gâzilerni
- “Sonra Allah fitnecileri çağıracaktır. Maşser gününde gazileri (çağıracaktır).”
- 37 diğey haq ni‘ met eşkim-sîr birdim
vilâyet birdim ü şemşîr birdim
- “Allah diyecek: Nimetlerimden bol bol verdim. Ülke verdim, kılıç verdim.”
- 38 kanı kılğan işiñg dergâhe lâyıq
meni gâzî disün küll-i halâyık
- “Benim dergahuma layık senin yaptığın işin hani nerede? Bütün insanlar sana gazi desinler (diye mi yaptın?).”
- 39 yügürdüñgler ü nâbûd bolduñgızlar
mişâl-i hırş-ı hûk dek öldiñgızler
- “Koştunuz ve yok oldunuz. Domuzun hırsı gibi öldünüz.”
- 40 bolup çendin ‘ azâzilni müridi
koyup çün mürdesin atın şehidi
- “Bu kadar şeytanın müridi olup sonra onun ölüsüne bir şehit adı verilmiş.”
- 41 alar aytur ki biz enbâzi kıldük
köñgülni dergehiñge gâzi kıldük
- “Onlar der ki: Biz şirk kıldık. Gönlü senin dergahına gazi kıldık.”
- 42 bolup ol sâ‘ atı ol bende mużtar
ki ‘ aybın yapsa çün Allâhü ekber
- “O saatte, o kul muzdarip olunca onun aybını Allah gizlese, Allahü Ekber!”
- 43 ziyâ birgin meni rûz u şebimge
yetüştürgin ilâhî maţlabimge
- “Allahum! Gündüzüme ve geceme aydınlık ver! Beni isteğime ulaştır!”
- 44 hisâb algay suğun ol vaqtı rahman
kurulğanda terâzû birle mizân
- “Rahman (olan Allah) o vakitten sonra terazi ile mizan kurulunca hesap alacaktır.”
- 45 salurlar ol zamân a‘ mâlimizni
cüdâ kılmak için mişkâlimizni
- “Ölçümüzü belirlemek için amellerimizi o zaman ortaya koyarlar.”
- 46 terâzû bar u mizân-ı ‘ adâlet
o kün der-kârdur hayr u saĥâvet
- “O gün adaletin ölçüsü için terazi var, hayır ve cömertlik malumdur.”
- 47 tamâm-ı kârımızni yârımızni
ki tartarlar uluğ girdârimizni
- “İşlerimizin tamamını, dostlarımızı, büyük işlerimizi tartarlar.”
- 48 birev ‘ âmil bolup kılğan sücûdi
birevdür mağrûr ser-mest hōdî
- “Birisi amel edip secde kılmuş, birisi gururundan, bencilliğinden kendinden geçmiş.”
- 49 heme kârı cihânda beste bolgen
mişâl-i küze-i şikeste bolgen
- “Kırık bir destinin bağlandığı gibi bütün işi dünyada bağlanmış.”
- 50 o vaqt perverdigârim kolni algay
mürîd-i hâşni oñg yolğa salgay
- “O zaman pirim (beni yetiştiren) el(im)i tutacaktır. Samimi olan müridi doğru yola salacaktır.”
- 51 heme öz pîrige artılsa nâgâh

kimi ki boldı bî-pîr tapmadı rāh
"Herkes ansızın kendi pîrine yapışınca pîri olmayan herhangi bir yol bulmadı."

52 öziñg dest-gîr bol dermândelerge
biziñg dek leng-i ber-câ-mândelerge

"Sen bizim gibi geride kalmış dert arayan topalların elinden tut."

53 uşal müşkil ki tüşse kârımızge
öziñg luřt it dil-i efkârımızge

"İşimize bir zorluk düşerse sen sıkıntılı olan gönlümüze iyilik yap!"

54 'amel kılsañg dürüst kılgin be-câyî
imânnı küydürür kâr-ı riyâyî (Kimya 425-427)

"Amel kılsan yerinde dürüst kıl! Riyakar bir iş, imanı yapar, yok eder!"

Yukarıdaki beyitlerde genel olarak üzerinde durulan konular; *kiyamet ahvali, mahşerde kulların hesap vermesi, işini iyi yapmayan alimler, kadılar ve müderrisler, şöhret için savaşa katılan gazi ve şehitler ile ibadetlerine riya karıştıranlar* söz konusudur. Ancak bütün bunların ahirete yansması ve ahirette bu tip insanların durumu söz konusu olduğu için en temel konunun **kiyamet ve hesap verme** olduğunu söylemek mümkündür. Kuran-ı Kerim'de genel olarak konusu kiyamet olan pek çok ayet olmakla beraber başlı başına Kiyamet adıyla bir sure de bulunmaktadır. Kiyamet suresi Kuran-ı Kerim'in 75. suresi olup 40 ayetten oluşmaktadır. Bu ayetlerin bir kısmının yukarıdaki beyitlerle yakın ilişkisi görülebilir.

Metinlerarası ilişki kurma metotlarından biri *gizli alıntı* ya da *aşırma* şeklinde terimleştirilen metottur. Gizli alıntı ya da aşırma; ayraçlar ya da italik yazı kullanılmadan bir sözcenin geldiği yapıt ya da yazarın adı belirtilmeden yapılan alıntıdır. Bir yazarın kendi düşünsel çabasının sonucu olmayan bir yapıttan kimi bölümleri ya da bütünü ayraçlarla belirtmeden, aşırıya varacak derecede olduğu gibi kopyalaması, yazarın adının yerine kendi adını yazması, böylelikle bir başkasının metnini kendi metniymiş gibi göstermesi, onu sahiplenmesi olarak tanımlanabilir. Gizli alıntı, ayrıca başkalarının düşüncelerini, uğraş vererek ulaştıkları düşünsel sonuçları kendisininmiş gibi gösterme çabasıdır. Ya da başkalarının yapıtlarına ait tümceleri değiştirerek benzerini yazmak, başka bir yazarın yapıtının özünü, ortaya attığı yeni düşünceyi kendisininmiş gibi göstermektir (Aktulum, 2013:140).

Metinler arası ilişki kurma metotlarından birisi de *anıştırmadır*. Anıştırma açık seçik göndermede bulunmadan bir kişi ya da nesne konusunda düşünceyi uyarma biçimi olan anıştırmada söylenmesi gereken şey açıkça doğrudan belirtilmek yerine yalnızca telkin edilir. Kişi ya da nesne konusunda yarım bilgi verildiğinden anıştırma örtülü söylemlerle eş anlamlıdır. Bir şeyi doğrudan anmadan belirtme. Doğrudan anma göndergedir. Anıştırma, bir sözcüğün alıntılanması ya da bir başka yapıtın kimliği söylenmeden ya da açıkça bildirilmeden anılmasıdır. Anıştırma alıntının dolaylı bir biçimidir. Anıştırma bir yarım alıntıdır. Belli bir metni alıntıda olduğu gibi, bütünüyle olduğu gibi değil, kısmen kısıtlı olarak tam belirtmeden alıntılar (Aktulum, 2013:140).

Kiyamet konusu İslam kültürünün en çok merak edilen ve ilgi uyandıran konularından birisi olagelmıştır. Bu çerçevede pek çok kitap ve risale yazılmıştır. Bunların hemen hepsinin ana kaynağı Kuran ayetleri ve Hazreti Peygamber (SAV)'in hadisleri olmuştur. Manzum ya da mensur metinlerde kiyamet konusu temelde kaynağı Kuran ayetleri ve hadisler olmak üzere yeniden yazılarak metinleştirilmiştir. İşte Baba Rahim Meşreb de kiyamet konusunu Kimya mesnevisinin on altıncı Kimya'sında metinleştirir.

Kuran-ı Kerim'de Hac Suresinin ilk iki ayeti de kiyametle ilgili olup şu şekildedir:

Ey İnsanlar! Rabbinizden sakının; şüphesiz o kiyamet gününün sarsıntısı çok büyük bir şeydir. Onu göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirdiğinden geçer. Ve her hamile kadın çocuğunu düşürür. İnsanları hep sarhoş görürsün, halbuki sarhoş değillerdir. Fakat Allah'ın azabı çok şiddetlidir (Yazır, 1992: C. 5: 470).

Ana metin olarak incelememizin konusunu oluşturan yukarıdaki beyitlerden ilki ise şu şekildedir:

kiyâmet kün 'aceb şiddetli kündür
anı katıglığı ez-ħad-füzündür (Kimya 425)

"Kiyamet günü çok şiddetli bir gündür. O günün şiddetinin katılığı haddinden fazladır."

Ana metnimizin ilk beyiti ile yukarıdaki ayetler arasında ilişki bir **anıştırmadır**.

Kuran'ın 80. suresi olan Abese suresinin 33-42 ayetleri kiyametle ilgilidir ve mealen şu şekildedir:

Kulakları sağır eden o gürültü geldiğinde, o gün kişi kaçar, kardeşlerinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından. Onlardan her birinin o gün başından aşan işi vardır. Yüzler var ki o gün parıl parıl, güler, sevinir. Yüzler de var ki o gün tozlanmış, onları karanlık bürümüş, işte onlardır kafirler, haktan sapanlar (Yazır, 1992: C. 8: 528-529).

Yine Hazreti Peygamber (SAV) kiyametle ilgili şöyle buyurur:

İnsanlar kiyamet günü yalınayak, çırlıçiplak, sörpük ve sarkık, ter, gem gibi boğazlarına takılmış ve kulak tozlarına çıkmış bir halde haşr olunurlar (Yazır, 1992: C. 8: 541).

Ana metindeki aşağı beyitlerin kaynağının yukarıdaki ayetler ve hadis-i şerif olduğu açıktır. Ancak birebir alıntı yapılmamış ve kaynak metin zikredilmemiştir, yani **anıştırma** yapılmıştır.

püserlerdin pederlerge haber yok
birevni hâlidin hergiz eşer yok
heme öz hâlige rencür-ı zârî
nedâmet eşkidür közlerge cârî (Kimya 425)

“ (Kıyamet günü) çocuklardan babalara haber yok. (Bir kişiye) birinin halinden herhangi bir iz (haber) asla yoktur.”

“Herkes kendi halinden dolayı inlemektedir. Gözlerden pişmanlık gözyaşı akmaktadır.”

Dünyanın mümin için zindan olduğu hem hadis-i şeriflerde hem incelememizi oluşturan metnin aşağıdaki beytinde ifade edilmiştir:

cihân zindân-ı mü'mindür eyâ şah
nedâmet yahşidur bes nâle-i âh (Kimya 425)

“Ey şah! **Dünya müminin zindanıdır.** Bu sebeple ah ederek inlemelerle pişmanlık duymak iyidir.”

Konuyla ilgili hadis-i şerif “Dünya, müminlerin zindanı kafirlerin cennetidir.” şeklindedir. Bu hadis Müslim’de, Tirmizi’de, Hanbeli’de ve İbni Mac’e’de aktarılmaktadır. Dolayısıyla ana metni oluşturan şairimiz Meşreb’in bu cümleyi hadisten alıntı yaptığı açıktır. Ancak kaynak belirtmemiştir. Dolayısıyla bu durum, metinlerarası oluşturmada bir **gizli alıntı** ya da **aşırma** dediğimiz metottur.

Kuran’da ve Hadis-i Şeriflerde ilmin ve âlimin kıymeti ile ilgili pek çok ifadelerle karşılaşırız. Ancak aynı zamanda ilmimi hayırlı işlerde kullanmayan, dünya menfaati için ilmimi kullanan ya da ilmiyle amel etmeyen âlimler için de ciddi uyarılar vardır. Söz konusu metnimizin 10-19 beyitleri arasında ilmimi güzel kullanmayan iki yüzlü âlimler, müftüler ve kadılar söz konusu edilir. Buradaki düşüncelerin çeşitli hadislerden **anıştırma** yapıldığını söylemek mümkündür. Ana metindeki beyitler şu şekildedir:

çağırgey anda âlimlerni nâgâh
silerge ‘ilm birdim mevc-i deryâ
silerni eyledim dâna-yı kâmil
adaşkenlerge aytsun dip mesâyil (Kimya 425)

“O zaman ansızın (Allah) alimleri çağırarak. (Ve diyecek) sizlere deniz dalgası gibi ilim verdim, sizleri kamil (birer) alim eyledim (ki) yolunu şaşırana meseleleri anlatınız diye”

çıkarıñglar ‘amelni gencini çün
ki tâ sermayeñgni bulğay bu eknün
heme aytur ki biz emriñgni bildük
ezânçe hükmi-fermayışni kıldük (Kimya 425)

“Amel hazinesini çıkarınız ki sen o zaman hemen sermayeni bulacaksın. Hepsi der ki, biz senin emrini bildik (ve) ezana göre emri yerine getirdik.”

kilür çün rabbü'l-‘izzetdin nidâyî
silerni kârıñgız barça riyâyî
egerçi küll-i ‘ameldin bâ-haber-siz
‘amel vaqtide hemçün kûr u ker-siz (Kimya 425)

“Bunun üzerine aziz olan Rab’den bir nida gelir: Sizin işlerinizin hepsi riyadır. Her ne kadar bütün amellerden haberdar iseniz de amel zamanı kör ve sağırsınız.”

bolup-siz halk ara kâmil müderris
tamâm-ı kârıñgız mekr irdi telbîs
biriñgiz kâzî vi birtesi müftî
tamâmı mekr-i şeytân birle cüfti (Kimya 425)

“Siz halkın arasında kamil bir müderris geçinirsiniz (ama) işlerinizin hepsi hile ve aldatma. Biriniz kadı birisi müftü. Tamamı şeytanın hilesiyle evli.”

kıllur-siz halkğa çendin hilelerni
ğarağ kılmağ için köp mâl u zerni
çünân cem‘ eylegey dâna-yı dâver
cehennemge buyurgey âhîr ekber (Kimya 425)

“Çok mal kazanmak için halka çeşit çeşit hileler yaparsınız. Böylece her şeyi bilen ve en büyük olan (Allah) onları bir araya toplayacak ve sonunda cehenneme buyur edecektir.”

Metin üreticisi olarak şairin yukarıdaki beyitlerde ifade ettiği düşüncelerin kaynağı ile ilgili pek çok hadis aktarılabilir. Ancak şair, kelimesi kelimesine bir hadis veya ayeti aynen aktarmamaktadır. Beyitlerde düşüncelerini aktarırken “Peygamber, ashabına dedi.” veya “Allahtan bir nida geldi.” gibi ifadelerle ayet ve hadislere işaret etmekle beraber bir ayet veya hadisi aynen aktardığını söylemek mümkün değildir. Yani metin üreticisinin metin üretmekte metinlerarasılık yaparken yukarıda olduğu gibi **anıştırma** yaptığını söyleyebiliriz. Aşağıda şairin metnini üretirken faydalanmış olabileceğini düşündüğümüz bazı hadisleri aktaralım:

“İlimden istediğinizi öğrenin, fakat amel etmedikçe vallahi ilim toplamakla sevap elde edemezsiniz.” (Yazır, 1992: C. 7: 464).

"Eğer bir kimseye Allah Teala bir ilim vermiş de o da onu gizlemişse, Kıyamet günü Allah Teala ona ateşten bir gem vurur." (Yazır, 1992: C. 7: 466).

"Kıyamet gününde insanların en şiddetli azap çekenini, Allah'ın ilmiyle kendisine bir menfaat vermediği alimdir." (Yazır, 1992: C. 7: 466).

İncelememizin konusunu oluşturan metnimizin 23-31 beyitleri Kuran okuyup onunla amel etmeyen ve Kuran'ı dünya menfaati için kullanan insanların durumu ile ilgilidir. Beyitlerde Allah bu kimselere seslenir. 32-35 beyitlerde ise metin üreticisinin yakarışları ve öğütleri söz konusudur:

diğey hâl sineñgizge boldı nāmım

silerge hatm idi rengin kelāmım

"(Allah) diyecek ki benim ismim sizin sinenizde halloldu. Siz benim pek çok sözümü hatmettiniz."

buyurdum hemçünān eyleñg tilāvet

hemege örgetiñg dip niçe āyet

"Benim ayetlerimi okuyun (ve) herkese öğretin, diyerek buyurdum."

dehenni gāh kec gāhī kılıp rāst

meni kārī disün dip eyyühennās

"İnsanlar (benim için) Kuran okuyor desinler diye ağızı bazen eğri bazen doğru yaparak (okudunuz)."

silerni kıldım 'ālemni nigini

bolup zālimlerimni hemnişini

"Sizi alemin mührü kıldım, siz zalimlerle birlikte oturdunuz (birlikte oldunuz)."

satıp kur'ānı üç dört habbe'ige

bolup dāhil 'azāzilni rehige

"Şeytanın yoluna girip Kuran'ı üç dört hububat tanesine sattınız."

urar her āyet-i Kur'an aña niş

ki her bir nişige dil bolğusu riş

"Kuran'ın her ayeti ona iğne vurur ve onun her bir iğnesi onun gönlünü yaralayacaktır."

alar aytur ki āyatiñgıni bildük

tilāvet eyledük şükriñgıni kıldük

"Onlar der ki; biz senin ayetlerini bildik, onları okuduk (ve) şükürünü kıldık."

kilür ğaybdım alarge bir nidāyi

meni bendem imes merd-i riyāyi

"Gayibden onlara bir nida gelir: Riyakar bir kişi benim kulum değildir."

o vaktde sūd kılmās āh u nāle

kıılır çün cānib-i düzağ küşāle(?)

"O zaman ah u feryat etmek fayda etmez. Böylece cehenneme doğru kılar."

ne lāzım bir kısım hākige evşāf

ilāhī bendeni 'aybını sen yaf

"Toprağa ait olan bir kısım şeyi vasıflandırmaya ne gerek var! Allahum! Benim aybını sen gizle!"

eger Kur'an tilāvet kılsañg ey yār

işiñgıni puhte kılgın ey nigü-kār

"Ey dost! Eğer Kuran okursan, işini de tam yap! Ey güzel iş sahibi!"

mebādā korqa-men zulmetke batma

dü-rüze dünyāge 'ilmiñgıni satma

"Korkarım ki sakın ha zulmete batma! İki günlük dünya için ilmini satma!"

alarnı nevbeti çün boldı āhır

hemeni 'aybı anda boldı zāhır (Kimya 425-426)

"Sonunda onların sırası geldi (ve) hepsinin aybı orada aşikar oldu."

Yukarıdaki beyitlerin muhteva bakımından kaynağının Kuran ayetleri, Hadis-i Şerifler ve İmam-ı Gazali'nin Kimya-yı Saadet adlı kitabı olduğunu söyleyebiliriz. Metin üreticisi elbette daha başka pek çok kaynaktan da faydalanmış olabilir. Ancak bu üç kaynaktan yararlandığı metin üreticisinin eserine verdiği isimden, beyitlerin içeriğinden ve beyitlerde kullandığı üsluptan anlayabilmekteyiz. Kimya-yı Saadet'in birinci rükun "İbadetler" bölümünün sekizinci aslı tamamen Kuran-ı Kerim okumak üzerinedir. Burada "Gafillerin Kuran-ı Kerim Okuması" başlığı altında "Kuran-ı Kerim okumanın derecesi büyüktür. Kuran-ı Kerime hürmeti gözetmeli, kendini lüzumsuz şeylerden korumalı ve her halinde edepli olmalıdır. Yoksa Kuran-ı Kerim'in okuyana düşman olacağından korkulur. Peygamberimiz (SAV) buyurmuştur: 'Ümmetimin münafiklarının çoğu, Kuran-ı Kerim okuyucularıdır.'" (Gazali, 1977: 167) sözleri ile ana metnimizin yukarıdaki beyitleri arasındaki ilişkinin **anıştırma** olduğunu söyleyebiliriz.

Enes Bin Malik (AS)'ın "Çok Kuran okuyucuları vardır ki Kuran onlara lanet eder."(Gazali, İhya: 1/777) sözüyle Meşreb'in yukarıdaki beyitleri arasında da önemli bir paralellik söz konusudur.

Yukarıda ana metinde riya ve gösteriş için yapılan amellerin durumuyla ilgili beyitlerin metinlerarasılık bağlamında Kimya-yı Saadet'ten alınan aşağıdaki ifadelerle bağlantısı çok daha kuvvetlidir:

“Bir kimse Resulullah’a (SAV) Kurtuluş hangi şeydedir? deyince Allah’a ibadet ederken insanlara gösteriş yapmamaktadır buyurdu. Yine buyurdu: Kıyamet günü bir kimseyi getirirler. Ne kadar ibadetin var denir. Canımı Allah yolunda feda eyledim, Allah yolunda harp ederken öldüm der. Yalan söylüyorsun, filan kimse kahramandır desinler diye harbe gittin; alın Cehenneme götürün, denir. Bir başkasını getirirler, ne amelin var, denir. Neyim varsa sadaka verdim, der. Yalan söylüyorsun, filan kimse cömerttir desinler diye vermişsin; alın Cehennem’e götürün, denir. Bir başkasını getirirler, ne amelin var, denir. İlim, Kuran-ı Kerim okuttum, öğrettim ve çok sıkıntılar çektim, der. Yalan söylüyorsun, filan kimse alimdir, desinler diye öğrettin, alın Cehennem’e götürün, denir diye buyurdu. Yine buyurdu: Ümmetim için küçük şirkten korktuğum kadar bir şeyden korkmam. Küçük şirk nedir ya Rasulallah dediklerinde, riyadır, buyurdu. Yine buyurdu: Kıyamet günü Allahu Teala, ey mürailer (riyakarlar) kim için ibadet yaptığınız onların yanına gidin, karşılığını ondan isteyiniz, der. Yine buyurdu: Üzüntü mağarasından Allahu Teala’ya sığınırız. Ya Rasulallah, üzüntü mağarası nedir, diye sorduklarında, insanlar görsün ve duysunlar diye Kuran-ı Kerim okuyanların Cehennemde bulunacakları bir vadidir, buyurdu. Yine buyurdu: Allahu Teala buyurur: İbadet eden ve bir başkasını bana ortak koşan! Benim ortağa ihtiyacım yoktur. Hepsi ortak koştuğuna olsun. Yine buyurdu: Allahu Teala içinde bir zerre riya bulunan ameli kabul etmez (Gazali, 1977: 487).

İmam-ı Gazali bu ifadeleri ile Kimya-yı Saadet’inde metinlerarası ilişkilerde en somut metot olan **alıntı** metodunu kullanır. Çünkü Gazali, hadisleri aktarıırken bunların hadis olduğunu ve kaynaklarını da belirterek aktarır. Ancak incelememizdeki ana metinde yani Meşreb’in söz konusu beyitlerinde çok benzer düşünceler ifade edilmekle beraber kaynak belirtilmemiş ve hadis olduğu da söylenmemiştir. Ayrıca bu düşüncelerin Kimya-yı Saadet’ten alındığına dair bir ifade de kullanılmamıştır. Dolayısıyla burada yine bir **anıştırma** söz konusudur.

Ana metinde geçen aşağıdaki iki beyit Nisa suresinin 71. ayeti olan “O gün bütün insanları, imamları ile çağırırız. O zaman kitabı sağdan verilen kimseler, böylece kitaplarını okurlar. Ve (onlara) zerre kadar zulmedilmez.” ayeti ve “İmamı olmadan ölen cahiliye ölümü üzere ölmüş olur.” hadisiyle **anıştırma** ilişkisi içindedir. Söz konusu beyitler şöyledir:

o vakt perverdigârim kolnı algay

mürid-i hâşnı oñg yolğa salgay

“O zaman pirim (beni yetiştiren) el(im)i tutacaktır. Samimi olan müridi doğru yola salacaktır.”

heme öz piriğe artılsa nâgâh

kimi ki boldı bî-pîr tapmadı râh

“Herkes ansızın kendi pirine yapışınca piri olmayan herhangi bir yol bulmadı.”

Her bir alt metnin ana metin düzleminde varlığı çeşitli dönüştürümlerle olabilir. Dönüştürüm ana metin düzleminde, alt metin (ya da gönderge metin) bir oyun düzeninde daha çok eğlendirmek ve/ya yermek amacıyla dönüştürülür. Ancak dönüşüm hep bir oyun düzeninde gerçekleşmez. Onun karşısında ciddi düzende yer alan dönüşüm ve taklitleri yerleştirmek gerekir. Ciddi dönüşümler ya da değişimler, öteki ana metin yöntemlerinin tersine daha çok geniş boyutlu yapılara uygulanan çok sayıda ve çeşitli değişim yöntemini kapsayan ana metinsellik uygulamalarının en önemlileridir. Genette, gönderge-metin anlamı üzerinde oynama derecesine göre değişimi iki kategoriye ayırır.

Bunlar:

1. **Biçimsel değişimler (dönüştürümler):** Burada anlamla oynamaktan çok biçimsel dönüştürümler yaptırılır. Anlama rastlantısal olarak el atılır.

2. **İzleksel ya da anlamsal değişimler (dönüştürümler):** Burada anlam açıkça ve bilerek dönüştürülür. Anlam dönüşümü çözümlemenin odağı olur (Aktulum, 2013: 142).

Biçimsel dönüşümler; çeviri, koşuklaştırma, düz yazılaştırma, vezin dönüşümü, kipsel dönüşü, olarak yer alırlar. Bir metni bir dilden başka bir dile aktarmak olan çeviride, çevirisi yapılan yapının aslına uygun olup olmadığı ortaya çıkan biçimsel olduğu kadar anlamsal dönüşümler üzerinde durulur. **Düz yazı biçiminde yazılmış bir metni dizeler halinde yeniden yazma yöntemi koşuklaştırma olarak adlandırılır.** Koşuklaştırmanın tam tersi bir işlemle bu kez dizeler halinde yazılmış bir metni düz yazıya dönüştürmek söz konusudur. Dizeden düz yazıya geçilen bu yöntemde ana metin ile gönderge metin arasındaki ayrımlar sapsmalar üzerinde durulur. Bir vezinden başka bir vezine dönüştürmek yöntemi vezin dönüşümü olarak adlandırılır (Aktulum, 2013: 142).

İncelemenin konusunu oluşturan ana metin yani Kimya mesnevisi manzum bir mesnevidir. Ancak alt metinler yani gönderge metinler Kuran-ı Kerim ayetleri, Hadis-i Şerifler ve Kimya-yı Saadet mensur metinlerdir. Dolayısıyla metin üreticisi şair metnini oluştururken *koşuklaştırma* dediğimiz biçimsel dönüşümü yapmıştır.

SONUÇ

Metin üreticisi kendinden önce üretilmiş pek çok metni okur ve okuduğu, bilgi sahibi olduğu metinleri çeşitli biçimlerde metnine dahil eder. Bir mozayik ortaya çıkar. Metinlerarasılığın özü, bir metnin kendinden önce üretilmiş metinlerden bağımsız olamayacağı, bir şekilde yeni üretilen metnin önceki

metinlerle ilişki içerisinde olduğu düşüncesidir. Bu ilişki biçimi alıntı, aşırma, anıştırma, koşuklaştırma gibi çeşitli tekniklerle olabilmektedir.

Baba Rahim Meşreb (1657-1711) tarafından üretilen Kimya mesnevisi, 2439 beyitten oluşan dinî-tasavvufî bir metindir. Çağatay Türkçesiyle yazılan Kimya mesnevisi, metinlerarasılık bağlamında incelenebilecek zengin bir metindir. Baba Rahim Meşreb tarafından üretilen Kimya mesnevisi metninin de metinlerarasılık süreciyle üretildiği açıktır. Burada, ana metnin sadece bir parçasıyla başka metinler arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışıldı. Kimya mesnevisinin On Altıncı Kimyası, bazı Kuran ayetleriyle, hadislerle ve İmam-ı Gazali'nin Kimya-yı Saadet adlı eseriyle yakın ilişki içindedir. Metin üreticisinin özellikle *anıştırma* metodunu kullandığı görülür. *Alıntı* ve *gizli alıntı* da kullanılan metotlardan ikisidir. Aynı zamanda alt metinlerin hepsi mensur iken ana metin manzumdur. Dolayısıyla ana metinde, alt metinlerden faydalanılırken alt metindeki duygu ve düşünceler *koşuklaştırma* ile manzum hale dönüştürülmüştür. Ana metnimiz Kimya mesnevisinin dinî-tasavvufî başka metinlerle de metinlerarasılık bağlamında ilişkisini tespit etme imkanı vardır.

KAYNAKÇA

- ABDUGAFUROV, Abdureşid vd. (2004). *Babarahim Meşreb Dilim Deryai Nûrdur*, Taşkent: Gafur Gulam Namıdagi Neşriyat.
- ABDULLAH, Hacı İsmetullah (1994). *Babarahim Meşreb; Mebde-i Nûr*, Taskent: Özbekistan Respublikası Fenler Akademiyası Fen Nesriyatı.
- AKTULUM, Kubilay vd (2013). *Eleştiri Kuramları*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- AKTULUM, Kubilay (1999). *Metinlerarası İlişkiler*, İstanbul: Öteki Yayınları.
- Baba Rahim Meşreb (1898). *Kitab-ı Mebde-i Nur* (Kimya ile birlikte), (Yayına Hazırlayan: Molla Abdullah Hacı İbn-i Esadullah Hacı Taşkendi) Taşkent.
- FİDANCI, Mahmut (1994). *Şah Meşreb Menakıb-namesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi.
- GEDİK, Sadi (2010). *Baba Rahim Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nur Mesnevisi (İnceleme - Metin - Gramer - Dizin)* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara.
- GÜLEÇ, İsmail (2003). "Meşreb'in Kitab-ı Mebde-i Nûr'u Mevlana'nın Mesnevî'sinin şerhi midir?", *İlmi Araştırmalar Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, 16 (Güz 2003), s. 135-142.
- GÜNAY, Doğan (2007). *Metin Bilgisi*, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- İmam-ı Gazali (1977). *Kimya-yı Saadet* (Terc. A. Faruk Meyan), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- İmam-ı Gazali, *İhya-i Ulumiddin* (Terc. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul: Bedir Yayınevi.
- ÖGEYİK, Muhlise (2008). *Metinlerarasılık ve Yazın Eğitimi*, Ankara: Anı Yayınları.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi (1992). *Hak Dini Kuran Dili 1-10*, İstanbul: Feza Gazetecilik.